

М. М. ГОЛОВЧАК

Мар'ян Михайлович Головчак, суддя Рівненського міського суду, здобувач Київського університету права НАН України

**СТРОКИ ДАВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ
ТА ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

Давність в українському праві є одним з важливих феноменів, оскільки відображає вплив часу на юридичні відносини. Теоретичне та практичне значення давності у кримінальному праві ще більш очевидне. Адже давність впливає на вирішення таких принципівих питань, як звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання. На думку відомого правознавця А. Д. Любавського, питання про давність має величезне значення для приватних осіб і держави й повинно викликати посилену увагу юриста; давність допускається всіма законодавствами цивілізованих народів, і тому має світове значення для роду людського¹.

У теорії кримінального права проблема строків давності належить до маловивчених. Її дослідженням займалися такі вчені-криміналісти, як З. А. Астеміров, Ю. В. Баулін, О. П. Горох, О. О. Дудоров, А. В. Єндольцева, М. І. Загородніков, М. Б. Кострова, П. Я. Мшвенієрадзе, М. А. Махмудова, А. А. Піонтковський, Є. О. Письменський, В. В. Скибицький та інші. Однак, у працях цих науковців, як правило, не висвітлюється питання про строки давності у кримінальному законодавстві України та окремих зарубіжних країн. Хоча, як вдало зазначає А. А. Малиновський, цінність порівняльного правознавства якраз і полягає у тому, щоб виявити різного роду нюанси у законодавчому регулюванні кримінально-правових відносин, специфіку тих або інших юридичних категорій, своєрідність правових дефініцій, порівняти зміст, який вкладається законодавцями різних країн у певний час².

Для порівняльно-правового дослідження строків давності у ст. 49 Кримінального кодексу України (далі – *КК України*) будемо використовувати аналогічні норми у кримінальних кодексах таких зарубіжних країн, як Австрія³, Болгарія⁴, Ізраїль⁵, Іспанія⁶, КНР⁷, Корея⁸, Норвегія⁹, Польща¹⁰, Сан-Марино¹¹, Таїланд¹², Туреччина¹³, ФРН¹⁴, Швейцарія¹⁵, Швеція¹⁶.

Як відомо, для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності необхідно встановити наявність таких обставин, встановлених у законі: 1) закінчення встановлених законом строків; 2) відсутність обставин, які порушують перебіг строків давності (їх зупиняють або переривають).

Насамперед, проаналізуємо мінімальні та максимальні строки давності, передбачені у КК зарубіжних країн. У той час, як у ст. 49 КК України мінімальний строк давності встановлений законодавцем у 2 роки, зарубіжне кримінальне законодавство передбачає його у діапазоні від 1 року (КК Сан-Марино, Австрії, Кореї, Таїланду, Ізраїлю) до 5 років (КК Швейцарії). Максимальний строк давності у КК України становить 15 років. А у КК зарубіжних держав коливається у діапазоні від 20 років (КК Республіки Сан-Марино, Австрії, Туреччини, Швейцарії, Болгарії, Іспанії, КНР, Таїланду), до 25 (КК Швеції, Норвегії) та 30 років (КК ФРН, Польщі, Кореї). Звичайно, що встановлення певної тривалості строків давності залежить від традицій, які склалися у кримінальному законодавстві відповідних держав. У теорії кримінального права, як правило, стверджується, що вони повинні певним чином співвідноситися зі строком покарання, передбаченим за вчинення відповідного злочину. При цьому висловлювалася точка зору, що доцільно встановлювати більш тривалі строки давності, ніж строки покарання за вчинений злочин. Так, С. Зельдов писав, що тривалість строку давності за загальним правилом повинна бути не меншою сумарного строку покарання за відповідний злочин і передбаченого законом строку погашення судимості за нього¹⁷. Деякі вчені вважають, що визначити строк давності фактично неможливо. Так, М. С. Таганцев писав, що всі злочинні діяння погашаються давністю в різні строки, але саме встановлення строків є більш-менш довільним¹⁸. Така точка зору має прихильників і серед сучасних вчених. Так, С. В. Маліков пише, що знайти однозначно вирішити питання про розмір строку давності та його співвідношення з іншими строками (позбавлення волі, погашення судимості) практично неможливо, воно повністю належить сфері кримінальної політики¹⁹. Вважаємо, що саме така точка зору є найбільш прийнятною. Адже які б строки давності не пропонували вчені, все одно законодавець визначає їх по-своєму, враховуючи тільки йому відомі критерії. При визначенні диференційованих строків давності необхідно враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину. Чим менш тяжким є злочин, тим швидше він «забувається» суспільством і тим менше часу необхідно для того, щоб необхідно було притягнути особу до кримінальної відповідальності. І навпаки, чим більш тяжким є злочин, тим довше має пам'ятати про нього суспільство і тим більше часу має пройти для того, щоб було недоцільно притягувати особу до кримінальної відповідальності. Єдине – необхідно приділяти більш пильну увагу встановленню мінімальних строків давності, щоб вони не були занадто малі. На нашу думку, загальний мінімальний строк давності притягнення до кримінальної відповідальності не може бути в будь-якому випадку меншим одного року.

Початок строків давності за КК України – «з дня вчинення нею злочину». У КК проаналізованих держав початок строків давності визначається по-різному. В окремих КК практично, як і в КК України передбачається, що перебіг давності починається з дня, припинення вчиненні дії чи бездіяльності, кримінально караного діяння (КК Данії, Норвегії), з дня вчинення (закінчення) злочину (КК Іспанії, Болгарії, Польщі, Сан-Марино, Туреччини, Швейцарії, КНР). В окремих КК вказується, що початком перебігу строків давності буде не день (момент) вчинення (закінчення) злочину, а наступний день після того, коли діяння було завершено (КК Голландії), у північ доби, протягом якої було вчинено злочин (КК Аргентини). Вважаємо більш вдалим другий підхід, оскільки правило про те, що строк давності починає перебіг з першої секунди доби, що настає після доби, протягом якої був вчинений злочин, існує лише як теоретичне положення²⁰. Таким правилом переважно керуються практичні працівники при звільненні особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Однак, окремі судді неправильно формулюють, а отже неправильно визначають початок перебігу строків давності. Так, у постанові Колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Івано-Франківської області вказується, що з 27 листопада 2006 року, тобто з моменту вчинення злочину середньої тяжкості, минуло більше п'яти років²¹. У постанові правильніше було б вказати не на 27 листопада (день вчинення винуватим згвалтування), а на 28 листопада 2006 року. На нашу думку, таке правило доцільно було з закріпити і в КК України. Це допомогло б більш детально регламентувати строки давності у ст. 49 КК України та однаково застосовувати відповідні заохочувальні норми.

Досить цікаве положення про початок строків давності міститься у КК Ізраїлю, Норвегії, ФРН, Швеції. За злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, вчинені щодо неповнолітнього, вони починають перебіг з моменту, коли потерпілому виповниться визначена кількість років: 28 років (КК Ізраїлю), 18 років (КК Норвегії, ФРН), 15 років (КК Швеції). У КК Ізраїлю у такому випадку висувається ще одна вимога – якщо минуло 10 років з дня вчинення злочину, то обвинувальний висновок не може бути поданий за винятком випадків, коли на це є дозвіл юридичного радника уряду.

Зазначимо також і те, що початковий момент строку давності в КК деяких зарубіжних країн визначається, як правило диференційовано. Так, якщо це закінчений злочин – закінчення діяльності, яка перебуває під загрозою покарання (КК Австрії), закінчення злочину (діяння) (КК Болгарії, ФРН), день скоєння злочину (діяння) (КК Іспанії, Польщі, Туреччини, Швейцарії); припинення дій винного (КК Сан-Марино). Крім цього, в КК деяких держав уточнюється початок перебігу строків давності у разі вчинення злочину, для якого обов'язковим є настання наслідків – момент їх спричинення (КК Польщі, ФРН). У КК багатьох держав окремо встановлюється початок перебігу строків давності для незакінчених злочинів: припинення поведінки, забороненої під загрозою покарання (КК Австрії); день вчинення останньої дії (діяння) (у випадку замаху або готування – КК Болгарії, у випадку вчинення замаху – КК Туреччини). Але в більшості проаналізованих КК встановлюється специфічний момент початку перебігу строків давності у випадку вчинення триваючих або продовжуваних злочинів. Для продовжуваних злочинів: день вчинення останньої дії (КК Іспанії), після припинення злочину (КК Болгарії, КК Сан-Марино), після припинення дій (КК Туреччини), з дня, коли особа виконає останню дію (КК Швейцарії). Для триваючих злочинів: припинення незаконної ситуації (КК Іспанії), після припинення злочину (КК Болгарії, КК Сан-Марино), після припинення дій (КК Туреччини), після припинення поведінки (КК Швейцарії).

У КК України не визначається, що потрібно вважати днем вчинення злочину, з якого починається строк давності. У ч. 3 ст. 4 КК України визначається, що таке час вчинення злочину. Але, очевидно, це різні поняття. Тому їх зміст не збігається. У зв'язку з відсутністю законодавчого визначення поняття «день вчинення злочину» на практиці, а також у процесі тлумачення виникають певні труднощі щодо розумінням цього поняття, а отже початку строків давності. При цьому в теорії кримінального права виділяються формальні, матеріальні та усічені склади злочину. Відповідно днем вчинення злочину може бути день повного виконання суспільно небезпечного діяння, початку його виконання або заподіяння суспільно небезпечних наслідків. Також необхідно враховувати, що диспозиції кримінально-правових норм побудові так, що передбачають вчинення закінченого злочину і не враховують того, що він може бути перерваний на стадії готування або замаху. Положення про такі стадії вчинення злочину регламентуються у Загальній частині КК України. Тому доцільно, на нашу думку, законодавчо закріпити положення про диференційований підхід щодо визначення строків давності у випадку вчинення як закінчених, так і незакінчених злочинів. Певні труднощі можуть виникнути і при визначенні початкового моменту перебігу строків давності у випадку вчинення злочину у співучасті, а також якщо злочин є продовжуваним або триваючим. Відповідне розуміння визначення початку перебігу строків давності є лише у теорії кримінального права²². Отже, на нашу думку, у ст. 49 КК України необхідно передбачити диференційований початок перебігу строків давності, який має залежати від того, який склад злочину (формальний, матеріальний чи усічений) має місце, належить від до продовжуваних або триваючих, є відповідний злочин закінченим чи незакінченим, а також, чи вчинений він одноособово або у співучасті.

Зазначимо, що ст. 49 КК України містить кінцевий момент строків давності – «до дня набрання вироком законної сили». У КК зарубіжних держав аналогічне положення відсутнє. Вважаємо, що у цьому випадку підхід законодавця України більш вдалий, оскільки визначення кінцевого моменту строків давності важливе і для теорії кримінального права, і для практики правозастосування. Адже будь-які правові строки повинні мати у законодавстві свої межі. Це допомагає уніфікувати підхід при їх застосуванні та вирішенні судом питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Надзвичайно позитивним, на нашу думку, є підхід законодавця тих держав, які у відповідних кримінально-правових нормах закріплюють правило про те, як потрібно обраховувати строки давності, якщо особа одним діянням вчинила декілька злочинів (тобто, має місце ідеальна сукупність злочинів за термінологією українського кримінального права). Так, у КК Норвегії та Данії передбачено, що якщо особа одним діянням вчинила декілька правопорушень, які мають різні строки давності, то щодо всіх правопорушень застосовується найбільш тривалий строк. Вважаємо, що таке правило доцільно закріпити і в КК України.

Отже, проаналізувавши строки давності у кримінальному законодавстві України та деяких зарубіжних країн, можна зробити висновок, що вони є важливим засобом кримінально-правової політики будь-якої держави. При цьому виявлені певні закономірності у встановленні диференційованих строків давності у проаналізованих КК, визначений підхід законодавця відповідних держав до визначення початкового та кінцевого моментів строків давності, а також запропоновані відповідні зміни до КК України у цій частині.

¹ Любавский А. П. О давности в гражданских делах // Юридические монографии и исследования. – Т. 3. – СПб. : Тип. т-ва «Обществ. польза», 1875. – С. 115.

² Малиновский А. А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права. – М. : Международные отношения, 2002. – С. 3.

³ Уголовный кодекс Австрии. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 352 с.

⁴ Уголовный кодекс Республики Болгария. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 298 с.

⁵ Закон об уголовном праве Израиля. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2005. – 412 с.

⁶ Уголовный кодекс Испании. – М. : Изд-во ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.

⁷ Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 303 с.

⁸ Уголовный кодекс Республики Корея. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 240 с.

⁹ Уголовное законодательство Норвегии. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 375 с.

¹⁰ Уголовный кодекс Республики Польша. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 234 с.

¹¹ Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 253 с.

¹² Уголовный кодекс Таиланда. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2005. – 199 с.

¹³ Уголовный кодекс Турции. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 374 с.

¹⁴ Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия. – М. : Зерцало-М, 2000. – 208 с.

¹⁵ Уголовный кодекс Швейцарии. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 350 с.

¹⁶ Уголовный кодекс Швеции. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 320 с.

¹⁷ Зельдов С. Соотношение сроков давности привлечения к уголовной ответственности и погашения юстиции // Советская юстиция, 1967. – № 12. – С. 8.

¹⁸ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая: в 2-х т. – Т. 1 / Сост. и отв. ред. Н. И. Загородников. – М. : Наука, 1994. – С. 347.

¹⁹ Маликов С. В. Сроки в уголовном праве России: понятие, виды, характеристика: монография / Под ред. А. И. Чучаева. – М. : Проспект, 2009. – С. 80.

²⁰ Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. – К. : Атіка, 2004. – С. 162.

²¹ Справа № 11-511/2011 // Єдиний державний реєстр судових рішень : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://www.reyestr.court.gov.ua>

²² Баулін Ю. В. Там само. – С. 162.

Резюме

Головчак М. М. Строки давності у кримінальному законодавстві України та окремих зарубіжних країн.

У статті розглядається проблема обрахування строків давності у кримінальному праві України та окремих зарубіжних країн. Досліджено кримінально-правові норми, закріплені у ст. 49 КК України та чотирнадцяти зарубіжних країн. Виокремлено підхід щодо встановлення диференційованих строків давності у цих кодексах. Визначено, що при встановленні таких строків необхідно враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину. Проаналізовано початок перебігу строків давності за цими кодексами. Констатовано, що у багатьох зарубіжних кодексах застосовується диференційований підхід до визначення початкового моменту таких строків. Він залежить від того, чи спричинені суспільно небезпечні наслідки, є злочин закінченим або незакінченим, вчинене він одноосібно або у співучасті, належить до продовжуваних чи триваючих. Запропоновано запозичити такий позитивний досвід при вдосконаленні ст. 49 КК України. Також охарактеризовано кінцевий момент перебігу строків давності за КК України – набрання вироком законної сили. У проаналізованих кодексах він не визначається. Доведено, що кінцевий момент перебігу строків давності необхідно встановлювати, оскільки він характерний для будь-яких строків у праві.

Ключові слова: давність; строки давності; початковий момент строку давності; кінцевий момент строків давності; диференційовані строки давності.

Резюме

Головчак М. М. Сроки давности в уголовном законодательстве Украины и отдельных зарубежных стран.

В статье рассматривается проблема исчисления сроков давности в уголовном праве Украины и отдельных зарубежных стран. Исследованы уголовно-правовые нормы, предусмотренные в ст. 49 УК Украины и четырнадцати зарубежных стран. Выделен подход по установлению дифференцированных сроков давности в этих кодексах. Определено, что при установлении этих сроков необходимо учитывать степень тяжести совершенного преступления. Констатировано, что во многих зарубежных кодексах применяется дифференцированный подход к определению начального момента таких сроков. Он зависит от наступления общественно опасных последствий, является ли преступление оконченным или неоконченным, совершено он единолично или в соучастии, относится к продолжающим или длящимся преступлениям. Предложено заимствовать этот положительный опыт при совершенствовании ст. 49 УК Украины. Также охарактеризован конечный момент срока давности по

УК України – вступлення приговора в законную силу. В проанализированных кодексах он не определяется. Доказано, что конечный момент течения срока давности необходимо устанавливать, потому что он характерен для любых сроков в праве.

Ключевые слова: давность; сроки давности; начальный момент срока давности; конечный момент срока давности; дифференцированные сроки давности.

Summary

Golovchak M. Строки давності у кримінальному законодавстві України та окремих зарубіжних країн.

The problem of calculating the statute of limitations in criminal law of Ukraine and some other countries. We investigated criminal provisions provided for in Art. 49 of the Criminal Code of Ukraine and fourteen foreign countries. Isolated differentiated approach to setting time limits in these codes. It was determined that in establishing these deadlines to consider the severity of the offense. It was stated that many foreign codes apply a differentiated approach to determining the starting point of the time frame. It depends on the onset of socially dangerous consequences, whether the offense is consummated or incomplete, he committed alone or in complicity relates to continuing or continuing offenses. Asked to borrow this positive experience in improving the article 49 of the Criminal Code of Ukraine. Also characterized by a finite time period of limitation under the Criminal Code of Ukraine – the entry of the verdict. In the analyzed codes it is not defined. It is proved that the end-point of the period of limitation should be set because it is typical of any time limit on the right.

Key words: limitation, statute of limitations, the initial moment of the statute of limitations, the final moment of the statute of limitations; differentiated statute of limitations.

Отримано 31.05.2013

УДК 343.21

Д. М. ГОРБАЧОВ

Дмитро Миколайович Горбачов, здобувач Київського університету права НАН України

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ РОЗДІЛУ XVII
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Однією із сучасних тенденцій розвитку закону України про кримінальну відповідальність є реформування розділу КК України, який встановлює відповідальність за злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Зміни до зазначеного розділу, як декларувалось у пояснювальній записці до відповідного законопроекту, спрямовані на приведення національного законодавства у відповідність до стандартів, встановлених Кримінальною Конвенцією про боротьбу з корупцією 1999 року. Численні моніторинги, які проводяться компетентними міжнародними організаціями, засвідчили необхідність вжиття невідкладних заходів, спрямованих на боротьбу із корупцією в Україні.

Питанням регламентації кримінальної відповідальності за службові злочини впродовж значного періоду часу приділялась значна увага з боку науковців. На сучасному етапі розвитку кримінально-правової науки дослідження напрямів кримінально-правової протидії службовим злочинам набуває ще більшої актуальності у зв'язку з численними спробами вдосконалення чинного розділу XVII КК України. Так, дослідженню проблем зазначеної сфери нормативно-правового регулювання присвятили свої праці Л. В. Багрій-Шахматов, Л. П. Брич, Б. В. Волженкін, А. А. Задорожний, К. П. Задоя, О. О. Кваша, О. М. Костенко, М. І. Мельник, Д. Г. Михайленко, В. О. Навроцький, О. Я. Светлов, М. І. Хавронюк, Н. М. Ярмиш та багато інших, однак законодавчі зміни зумовлюють необхідність подальшого дослідження окремих аспектів злочинів у сфері службової діяльності.

Метою цієї статті є аналіз сучасних тенденцій реформування розділу XVII КК України для оцінки їх доцільності та системності.

На сьогодні можна виокремити два етапи реформування розділу XVII КК України: перший етап – прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI; другий етап – прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 квітня 2013 р. № 221-VII.

Так, на першому етапі розділ XVII КК України зазнав істотних змін, які виявились у диференціації кримінальної відповідальності службових осіб та службових осіб юридичних осіб приватного права, впровадженні кримінальної відповідальності для осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. На другому етапі найбільш принципові зміни полягали у заміні поняття «хабар» поняттям «неправомірна вигода», криміналізації діяння, яке полягає у прийнятті службовою особою пропозиції, обі-